

Aleksandra Kalkowska¹

**EMIGRACJA ZAROBKOWA RODZICÓW
A SPOSÓB SPRAWOWANIA PRZEZ NICH
WŁADZY RODZICIELSKIEJ**

1. Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problematyki zjawiska eurosieroctwa w aspekcie prawnym, tj. przeanalizowanie problemu emigracji zarobkowej rodziców i jego wpływu na sposób sprawowania przez nich władzy rodzicielskiej. Główną tezą badawczą artykułu jest problem pozostawiania dzieci w kraju, przez rodziców emigrujących zarobkowo, bez odpowiedniego zabezpieczenia ich sytuacji faktycznej i prawnej. W niniejszym artykule zaprezentowano rozważania dotyczące emigracji zarobkowej rodziców jako przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej oraz wskazano najbardziej optymalną formę ingerencji sądu we władzę rodzicielską z uwagi na dobro małoletnich. Należy mieć na względzie to, że zasada ochrony dobra dziecka jest podstawowym instrumentem wykładni norm prawa polskiego oraz Konwencji o prawach dziecka, a także stanowi dyrektywę jego stosowania (Stojanowska, 2000a).

Problematyka przedstawiona w niniejszym artykule była już przedmiotem badań prowadzonych w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierunkiem prof. dr hab. Wandy Stojanowskiej. Pracownicy tegoż Wydziału przeprowadzili w 2007 r. cykl badań poświęcony eurosieroctwu. Pierwszym etapem badań było przeprowadzenie wywiadów z sędziami orzekającymi w sprawach rodzinnych (Stojanowska, Słyk, 2009). Następnie przeprowadzono badania

¹ Mgr Aleksandra Kalkowska, doktorantka, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

ankietowe z udziałem nauczycieli szkół w Płocku (Stojanowska, Kosek, 2009). Wnioski z przeprowadzonych badań pokazały, że skutki emigracji zarobkowej zaskakują i wciąż niepokoją zarówno sędziów, jak i nauczycieli. Problem eurosieroctwa został również poruszony w pracy K. Paradowskiego, w której autor przedstawił omawiane zjawisko od strony działań podejmowanych przez miejskie ośrodki pomocy społecznej (Paradowski, 2013)². Szczegółowa analiza wspomnianych badań zostanie zaprezentowana w dalszej części publikacji.

Do prawidłowej interpretacji przytoczonych wyników badań aktywnych i ankietowych konieczne jest omówienie sposobów ingerencji sądu we władzę rodzicielską i instytucję opiekuna prawnego. Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają jednak na szczegółowe omówienie wskazanej problematyki. Autorka ograniczy się do zwięzłego przedstawienia najważniejszych zagadnień teoretycznych, które ściśle wiążą się z tematem niniejszego artykułu. Rozważania te będą zmierzały do przedstawienia najbardziej optymalnej formy ingerencji sądu we władzę rodzicielską w przypadku zaistnienia opisywanego problemu.

2. Zjawisko eurosieroctwa a instytucja władzy rodzicielskiej

Coraz częściej w literaturze przedmiotu wskazuje się na potrzebę uregulowania sytuacji prawnej dziecka, które zostało pozostawione w kraju urodzenia przez rodziców emigrujących zarobkowo. Wyjazd rodzica za granicę bez względu na to czy jest wyjazdem czasowym, czy wyjazdem na stałe, wpływa na sposób wykonywania władzy rodzicielskiej nad dzieckiem pozostawionym w kraju. W sytuacji wyjazdu jednego z rodziców pieczę nad dzieckiem, zarówno faktyczną, jak i prawną, co do zasady, sprawuje drugi rodzic. Inaczej jest w sytuacji wyjazdu obojga rodziców i pozostawienia dziecka w kraju z innymi członkami rodziny, najczęściej dziadkami. Brak jest wówczas osoby zobowiązanej do sprawowania pieczy nad dzieckiem, a także jego reprezentowania. Podkreśla się, że pozostawienie dziecka bez ustanowienia opieki prawnej stanowi realne zagrożenie, powodujące konieczność ingerencji sądu we władzę rodzicielską, której rodzice faktycznie nie sprawują (Słyk, 2014).

² Praca magisterska K. Paradowskiego została napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Wandy Stojanowskiej i obroniona w 2013 r. na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, niepublikowana.

Z uwagi na rozbieżności w praktyce orzeczniczej, celowe i konieczne wydaje się krótkie omówienie wszystkich trzech przewidzianych w k.r.o.³ form ingerencji sądu we władzę rodzicielską oraz zwięzłe przedstawienie instytucji pieczy zastępczej i opiekuna prawnego. Pozwoli to odpowiedzieć na pytanie, który z instrumentów prawnych zapewni w sposób optymalny odpowiednią opiekę nad dzieckiem w sytuacji nieobecności rodzica spowodowanej wyjazdem za granicę w celach zarobkowych.

2.1. Ograniczenie władzy rodzicielskiej

Instytucja ograniczenia władzy rodzicielskiej uregulowana jest w art. 109 k.r.o., który stanowi: „Jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia”. Sąd, stwierdzając zagrożenie dobra dziecka, zobowiązany jest do wydania stosownych zarządzeń. Przesłanka zastosowania ograniczenia władzy rodzicielskiej została określona bardzo szeroko. Trafnie podkreśla W. Stojanowska, że do zastosowania art. 109 k.r.o. nie jest wymagane naruszenie dobra dziecka, ale wystarcza już sam stan zagrożenia dobra dziecka (Stojanowska, 1999, s. 87). Emigracja zarobkowa rodzica bądź obojga rodziców bez wątpienia stwarza stan zagrożenia dobra dziecka, a nawet niekiedy powoduje jego naruszenie, co znajduje potwierdzenie w literaturze prawniczej, jak również orzecznictwie.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy zawiera przykładowy, otwarty katalog możliwych zarządzeń sądu opiekuńczego. To znaczy, że sądy mogą również wydać zarządzenia niewskazane wprost w treści przepisu, co wynika z art. 109 § 2 k.r.o. W literaturze wskazuje się, że środki ograniczenia władzy rodzicielskiej wyróżniają się charakterem doraźnym (np. zgoda na zabieg leczniczy) lub trwałym (np. poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej nadzorowi kuratora, skierowanie do specjalisty zajmującego się terapią rodzinną, zobowiązanie rodziców oraz małoletniego do pracy z asystentem rodziny) (Długoszewska, s. 188–189). Przy zastosowaniu środków trwałych nadzór sądu opiekuńczego trwa aż do momentu jego uchylecia (Łapiński, 1974, s. 31).

Sąd, wybierając formę ingerencji we władzę rodzicielską, powinien szczegółowo rozważyć zarówno interes dzieci, jak również interes rodziców emigrujących zarobkowo. Analiza wyników badań empirycznych pokazuje, że sąd niezwykle często, w sytuacji pozostawienia dziecka przez jednego z rodziców emigrujących zarobkowo, decyduje o poddaniu wykonywania władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratorskiemu, zaś w przypadku

³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2017, poz. 682 t.j.).

wystąpienia problemów wychowawczych, decyduje o zobowiązaniu dziecka i rodziców do podjęcia terapii rodzinnej (Stojanowska, Słyk, 2009; Paradowski, 2013).

W sytuacji pozostawienia dziecka przez obojga rodziców emigrujących zarobkowo, sąd uprawniony jest do zastosowania najbardziej surowej formy ograniczenia władzy rodzicielskiej, tj. umieszczenia małoletniego w pieczy zastępczej (art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o.). Co istotne, z uwagi na dobro dziecka, piecza zastępcza może być wykonywana przez osoby bliskie dziecku, np. rodzeństwo, wujostwo, dziadków.

Zakres uprawnień rodziny zastępczej reguluje art. 112¹ § 1 k.r.o. Zgodnie z treścią tego przepisu: „w przypadku ustanowienia pieczy zastępczej, obowiązki i prawa wykonywania bieżącej pieczy na dzieckiem, wychowania i reprezentowania dziecka w tych sprawach, w szczególności w dochodzeniu świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie jego potrzeb, należą do rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka albo kierującego placówką opiekuńczo-wychowawczą, regionalną placówką opiekuńczo-terapeutyczną lub interwencyjnym ośrodkiem preadopcyjnym”.

W literaturze wskazuje się, że bieżąca piecza to piecza faktyczna nad dzieckiem, czyli troska związana z „oddziaływaniem na dziecko w trakcie zwykłych, codziennych czynności życiowych”, zagwarantowanie dziecku bezpieczeństwa, opieki lekarskiej, racjonalnego żywienia, odpowiedniej odzieży, kulturalnych warunków życia (Andrzejewski, 2003, s. 436–437). W piśmiennictwie zaznaczono, że bieżąca piecza oznacza wszystkie faktyczne starania o dziecko, konieczność podjęcia których wynika z typowych interakcji między dzieckiem a rodziną zastępczą (Strzebińczyk, 2011, s. 344). Obowiązek wychowania dziecka należy rozumieć jako całokształt zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka (Skibińska-Adamkowska, 2014). W literaturze wskazuje się natomiast, że dochodzeniem świadczeń jest każda forma występowania przed organami państwa w celu uzyskania korzyści dla dziecka, np. alimenty dla dziecka, świadczenia z pomocy społecznej, stypendia (Ignatowicz, 2012). Należy jednak pamiętać, że sąd opiekuńczy może dokonać odmiennego niż w art. 112¹ § 2 k.r.o. podziału uprawnień i obowiązków przysługujących rodzinie zastępczej.

Pozostałe obowiązki i prawa wynikające z władzy rodzicielskiej należą do rodziców dziecka, tj. piecza nad osobą dziecka z wyłączeniem pieczy bieżącej, piecza nad majątkiem dziecka (zarząd tym majątkiem) oraz reprezentacja dziecka w sprawach wykraczających poza zakres bieżącej pieczy z ograniczeniami wynikającymi z ustawy (Kosek, Stojanowska, 2010, s. 261). Do uprawnień rodziców naturalnych zalicza się także kierowanie

dzieckiem rozumiane jako decydowanie o najważniejszych sprawach dziecka, np. wybór kierunku nauki, światopoglądu, rozwijania zainteresowań, sposobu leczenia (Skibińska-Adamkowska, 2014, s. 373, Ignatowicz, 2012). Rodzice naturalni mają prawo i obowiązek interesować się stanem zdrowia dziecka, postępami w nauce, warunkami, w jakich dziecko przebywa, utrzymywać kontakty z dzieckiem czy też interweniować w razie dostrzeżenia nieprawidłowości w funkcjonowaniu rodziny zastępczej (Trybulska-Skolas, 2014, s. 727).

W art. 112³ k.r.o. wskazano, że objęcie dziecka pieczą zastępczą może nastąpić jedynie wówczas, gdy inne zarządzenia sądu nie doprowadziły do usunięcia stanu zagrożenia dobra dziecka, chyba że sąd stwierdzi, iż konieczność tzw. odseparowania dziecka od rodziców wynika z poważnego zagrożenia dobra dziecka.

W myśl art. 32 u.w.r.s.p.z.⁴ piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców. Zgodnie z treścią art. 39 ww. ustawy rodzinną pieczą zastępczą może mieć formę rodziny zastępczej bądź rodzinnego domu dziecka. Instytucjonalna piecza zastępcza może być sprawowana w formie placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej oraz interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego (art. 93 u.w.r.s.p.z.).

Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na szczegółowe omówienie uregulowań dotyczących pieczy zastępczej oraz systemu i organizacji tej pieczy. Zagadnienia te zostały szczegółowo opisane w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (szerzej: Smoczyński, 2012; Ignatowicz, 1985; Kosek, 2011; Długoszevska, 2012; Safjan, 1982; Łapiński, 1975; Goettel, 2014, Słyk, 2017).

2.2. Pozbawienie władzy rodzicielskiej

Kolejnym środkiem ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej, który może być zastosowany przez sąd w sytuacji nieobecności rodzica, jest pozbawienie władzy rodzicielskiej uregulowane w art. 111 k.r.o. Jest to najsurowsza forma ingerencji sądu w sferę uprawnień rodzicielskich. Przez zastosowanie powyższego środka, rodzice tracą całkowicie dotychczasowe atrybuty władzy rodzicielskiej. Sąd orzeka go w ostateczności, tj. w sytuacji nieefektywności wcześniejszych form ingerencji bądź w sytuacji, gdy okoliczności faktyczne skutecznie dowodzą, iż łagodniejsze środki nie okażą się wystarczające (Zieliński, 1979, s. 181).

⁴ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2018, poz. 998, ze zm.).

W prawie polskim instytucja pozbawienia władzy rodzicielskiej może mieć dwojaki charakter. Może przybierać postać obligatoryjną, gdy zaistnieją przesłanki, takie jak: trwała przeszkoda w wykonywaniu władzy rodzicielskiej, nadużywanie przez rodziców przysługującej im władzy rodzicielskiej oraz rażące zaniedbywanie obowiązków przez rodziców względem dzieci. Sąd, stwierdzając zaistnienie jednej z powyższych przesłanek z art. 111 k.r.o., zobligowany jest do wydania takiego rozstrzygnięcia. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może też przybierać postać fakultatywną w sytuacji, gdy mimo udzielenia pomocy nie ustały przyczyny zastosowania art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o., w szczególności zaś, gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem.

W odniesieniu do problemu emigracji zarobkowej J. Słyk wskazał, że oprócz przeszkody w postaci nadużycia władzy rodzicielskiej mogą zostać spełnione trzy pozostałe przesłanki pozbawienia władzy rodzicielskiej, tj. trwała przeszkoda, rażące zaniedbywanie obowiązków oraz sytuacja, w której mimo udzielenia pomocy nie ustały przyczyny zastosowania art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o. (Słyk, 2014). Mając na uwadze omawianą problematykę, w niniejszym artykule zostanie pominięte omówienie przesłanki w postaci nadużycia władzy rodzicielskiej.

2.2.1. Trwała przeszkoda

Kodeks rodzinny i opiekuńczy wymienia trwałą przeszkodę jako przesłankę uniemożliwiającą prawidłowe realizowanie obowiązków w ramach przysługującej władzy rodzicielskiej. Zgodnie ze słownikiem języka polskiego, przeszkodą jest „to, co przeszkadza, zawadza” (Sobol, *Nowy słownik języka polskiego*, s. 788), zaś trwałość to „niezmiennność, trwałość, stałość” (Sobol, *Nowy słownik języka polskiego*, s. 1050). Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego wskazuje się, iż trwałą przeszkodę, która uniemożliwia wykonywanie władzy rodzicielskiej należy rozumieć jako „taki układ stosunków, który wyłącza sprawowanie przez rodziców władzy rodzicielskiej na stałe w tym sensie, że albo według rozsądnego przewidywania nie można ustalić czasu trwania tego układu, albo – co najmniej – że układ ten będzie istniał przez czas długi”⁵.

W doktrynie wskazuje się, że przeszkoda ma cechy trwałości, gdy zgodnie z obiektywnymi przesłankami nie zostanie wyeliminowana w przyszłości bądź ewentualnie stanie się to możliwe po osiągnięciu pełnoletności przez dziecko (Jagielski, 1963, s. 155). Prezentowany jest również pogląd,

⁵ Postanowienie SN z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 960/00, Lex nr 51976; Wyrok SN z 3 kwietnia 2000 r., I CKN 564/98, Lex nr 1218233.

zgodnie z którym trwałość przeszkody jest uzależniona od możliwości powrotu rodzica w niezmiennych warunkach rodzinnych (Strzebińczyk, 2011, s. 349).

W kontekście omawianego zagadnienia należy wskazać, że trwała przeszkoda dotyczy sytuacji, gdy dziecko jest pozbawione pieczy rodzicielskiej bez winy rodzica, np. z powodu wyjazdu rodzica na długi i nieokreślony czas, czy wyjazdu do innego miasta w kraju bez kontaktu z dzieckiem (Smyczyński, 1997, s. 240).

2.2.2. Rażące zaniedbywanie obowiązków

Kolejną przesłanką z art. 111 § 1 k.r.o. jest rażące zaniedbywanie obowiązków przez rodziców względem ich dziecka. J. Słyk słusznie zauważył, że pozostawienie dziecka w kraju może być również oceniane jako rażące naruszenie obowiązków rodzica zwłaszcza wtedy, gdy dotyczy małego dziecka (Słyk, 2014, s. 12). Najczęściej połączone jest ono z brakiem zainteresowania jego wychowaniem i rozwojem.

Podstawy pozbawienia władzy rodzicielskiej, zgodnie z art. 111 k.r.o., nie stanowi każdy rodzaj zaniedbywania obowiązków rodzicielskich. Wyodrębnia się nieodpowiednie zachowanie rodzica, które prowadzi w „sposób rażący” do zaniedbywania władzy rodzicielskiej (Ignatowicz, 1985, s. 869). Wskazuje się na zaniedbania poważne i o dużym stopniu szkodliwości (Gajda, 2000, s. 420). Zaniedbywanie o mniejszej szkodliwości dla dziecka rozpatruje się na podstawie art. 109 k.r.o. Warto jednak podkreślić, że w szczególnych przypadkach działanie rodziców, niebędące „rażącym” zaniedbywaniem obowiązków, ale zachowaniem uporczywym i nagannym, może również dawać podstawę do pozbawienia władzy rodzicielskiej (Ignatowicz, 1985, s. 869).

2.2.3. Fakultatywne pozbawienie władzy rodzicielskiej

Trzecia przesłanka, która może zostać spełniona w przypadku wyjazdu rodzica za granicę uregulowana jest w art. 111 § 1a k.r.o. Możliwa jest sytuacja, w której sąd na skutek wyjazdu rodzica za granicę, w myśl art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o., umieścił dziecko w rodzinie zastępczej, a rodzice mimo upływu czasu wciąż nie wrócili do kraju i nie interesują się dzieckiem (Słyk, 2014, s. 12). Wówczas sąd informuje właściwą jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. Zadaniem tych jednostek jest pomoc rodzinie, złożenie sprawozdania z udzielonej pomocy i obecnej sytuacji rodziny, a także z przeprowadzonego planu

wychowawczego w terminach wskazanych przez sąd przy jednoczesnej współpracy z kuratorem sądowym (Ignatowicz, 1985, s. 948; Goettel, 2001, s. 72; Strzebińczyk, 2011, s. 230–231).

2.3. Zawieszenie władzy rodzicielskiej

Art. 110 k.r.o. przewiduje, że w razie przemijającej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej, sąd może, jeśli uzna, że jest to wskazane z uwagi na dobro dziecka i interes społeczny, zawiesić władzę rodzicielską i ustanowić dla dziecka opiekuna. Instrument zawieszenia władzy rodzicielskiej nazywany jest formą pośrednią pomiędzy ograniczeniem a pozbawieniem władzy rodzicielskiej (Ignatowicz, 1985). Zawieszenie to nie powoduje ustania władzy rodzicielskiej, a jedynie czasowe wstrzymanie jej wykonywania. Jest ono uzasadnione, gdy zaistnieją czynniki będące przeszkodą w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. Podkreśla się jednak, że nie są to sytuacje dyskwalifikujące rodzica. Przyczyny zawieszenia władzy rodzicielskiej mają nierzadko charakter niezawiniony. Jako przykłady powyższych sytuacji wskazuje się, m.in. wyjazd rodziców za granicę⁶, rehabilitację rodzica czy pobyt w zakładzie leczniczym. W przypadku orzeczenia zawieszenia, konieczne jest ustanowienie opiekuna prawnego do czasu przywrócenia rodzicom władzy rodzicielskiej (Andrzejewski, 2014, s. 151). W myśl art. 145 k.r.o. w sytuacji zawieszenia władzy rodzicielskiej obojga rodziców, sąd zobowiązany jest ustanowić dla dziecka opiekę.

Przesłanką zawieszenia władzy rodzicielskiej jest wystąpienie przeszkody przemijającej, rozumianej jako obiektywna przeszkoda, która zgodnie z doświadczeniem życiowym powinna ustać. Charakteryzuje się ona tymczasowością (Winiarz, 1993, s. 224).

Dotychczasowe wyniki badań empirycznych dowodzą, że niezwykle często trudności przysparza ustalenie, kiedy przeszkoda ma charakter przemijający, a kiedy wyróżnia się trwałością. W literaturze podkreśla się, że granica pomiędzy przeszkodą przemijającą a trwałą, uzasadniającą pozbawienie władzy rodzicielskiej, jest nieostra i trudna do uchwycenia. Według J. Gajdy przeszkoda przemijająca wyróżnia się „niemożnością wykonywania władzy rodzicielskiej zachodzącą po stronie rodziców, co do której można przypuszczać, że ustanie w przewidywalnym i niezbyt odległym czasie, np. odbywanie kary pozbawienia wolności, czasowy pobyt za granicą, choroba rodzica” (Gajda, 2002, s. 423).

⁶ Wyrok SN z 29 listopada 1999 r., III CKN 438/98, Lex nr 1232431.

W literaturze prawniczej wskazuje się, że trwałą przeszkodę w wykonywaniu władzy rodzicielskiej stanowi również taka przeszkoda przemijająca, co do której zachodzi domniemanie, że ustanie dopiero po ukończeniu przez dziecko pełnoletności. J. Ignatowicz stwierdza, że „przemijająca jest taka przeszkoda, po upływie której to z rodziców, które nie mogło z jej przyczyny sprawować władzy rodzicielskiej, wraca jakby do niezmienionych stosunków w rodzinie. Jeżeli natomiast powrót ten ma nastąpić w czasie, gdy stosunki te ulegną zasadniczej zmianie (np. dlatego że dziecko stanie się osobnikiem dorastającym), mamy do czynienia z przeszkodą trwałą” (Ignatowicz, 1986, s. 876). W literaturze obecny jest pogląd, zgodnie z którym, jeżeli stan faktyczny nasuwa wątpliwości, czy przeszkoda ma charakter przemijający czy trwały, należy uznać, że jest ona przemijająca (Dolecki, 1983, s. 55, Zieliński, 1975, s. 185; Stelmachowski, 1961, s. 43).

Jako drugą przesłankę zastosowania instrumentu zawieszenia władzy rodzicielskiej, niewskazaną wprost w treści przepisu, wskazuje się celowość orzeczenia. Instytucja zawieszenia władzy rodzicielskiej wyróżnia się charakterem fakultatywnym, wyrażonym w formule „sąd może” i dlatego sąd powinien w każdej sprawie indywidualnie oceniać, czy dobro dziecka i interes dziecka uzasadnia zastosowanie powyższego środka (Stojanowska, 2000, Długoszewska, 2009).

Analizując problem emigracji zarobkowej należy stwierdzić, że powrót rodzica do kraju umożliwi i w zasadzie zobowiązuje sąd do wydania rozstrzygnięcia w przedmiocie przywrócenia władzy rodzicielskiej (Słyk, 2014, s. 11). Przyczyna zawieszenia władzy rodzicielskiej upada również wtedy, gdy okaże się, iż przeszkoda charakteryzuje się trwałością, nie zaś przemijalnością. Wtedy sąd po uchyleniu zawieszenia władzy rodzicielskiej, rozważa ewentualne pozbawienie rodziców tejże władzy (Ignatowicz, 2010, s. 875). Wskazuje się, że jest to różnica w stosunku do orzeczenia pozbawienia władzy rodzicielskiej, gdyż w przypadku „odpadnięcia” przyczyny pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd nie ma obowiązku uchylenia orzeczenia (Andrzejewski, 2014, s. 151). Zgodnie z art. 110 § 2 k.r.o. przywrócenie władzy rodzicielskiej nie następuje samoczynnie w momencie ustania przyczyny. Zawieszenie uchyla się na wniosek lub z urzędu (Stojanowska, 2000, s. 27–28).

2.4. Opieka ustanowiona na podstawie art. 145 k.r.o.

Zarówno orzeczenie o zawieszeniu władzy rodzicielskiej, jak i pozbawienie władzy rodzicielskiej obojga rodziców powoduje konieczność ustanowienia opiekuna prawnego nad dzieckiem. W tym kontekście konieczne

wyduje się krótkie przedstawienie instytucji opiekuna prawnego i wskazanie sytuacji, w których jego działanie jest niezbędne.

W literaturze prawniczej podkreśla się, że występuje szeroki katalog spraw, w których potrzebne jest działanie przedstawiciela ustawowego. Katalog ten uzależniony jest od wystąpienia różnych sytuacji życiowych i związany jest często z koniecznością dochodzenia alimentów, odszkodowania, zadośćuczynienia czy wykształcenia (Ignatowicz, 2003, s. 820). Jak trafnie wskazuje J. Słyk, potrzeba reprezentowania dziecka w takich sytuacjach może mieć charakter nagły i nieprzewidywalny (Słyk, 2015, s. 161).

Istnieją liczne uprawnienia opiekuna prawnego w zakresie sprawowania opieki w znaczeniu prawnym. Zgodnie z art. 32 ust. 1 i 2 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry⁷ na przeprowadzenie badania lub udzielenia innych świadczeń zdrowotnych wymagana jest zgoda przedstawiciela ustawowego. Lekarz, w myśl art. 33 ww. ustawy, może wykonać badanie lub udzielić pomocy jedynie wtedy, gdy stan zdrowia małoletniego wymaga niezwłocznej pomocy lekarskiej. Bez uzyskania zgody rodzica lekarze nie przeprowadzą potrzebnych zabiegów medycznych. Do ich wykonania konieczne będzie wcześniejsze uzyskanie zgody rodzica. Jeśli zaś uzyskanie jej jest niemożliwe, wówczas jedynym sposobem będzie pozbawienie bądź zawieszenie władzy rodzicielskiej i ustanowienie opiekuna prawnego. Opiekun będzie umocowany do wyrażenia zgody. Innym sposobem jest wydanie przez sąd zarządzenia w trybie art. 109 k.r.o. (Paradowski, 2013, s. 38–39).

Instytucją, w której rodzice również posiadają liczne prerogatywy i uprawnienia jest szkoła. Jako przykładowe uprawnienia rodzica wymienia się, m.in. udostępnianie rodzicom informacji w zakresie nauczania, wychowania oraz opieki (art. 5g ustawy o systemie oświaty⁸), decyzję o uczestnictwie dziecka na lekcjach religii (art. 12 u.s.o.) czy zgodę na udział uczniów niepełnoletnich w wycieczkach szkolnych (§ 8 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa⁹). Kwestię uprawnień rodzica (opiekuna prawnego) reguluje również treść

⁷ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. z 2018 r. poz. 617, ze zm.).

⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2018, poz. 1457, ze zm.; dalej: u.s.o.).

⁹ Rozporządzenie z dnia 8 listopada 2001 r. Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. 2001, nr 135, poz. 1516, ze zm.).

rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych¹⁰. Trafnie wskazał K. Paradowski, że dziecko, które nie może jechać na wycieczkę szkolną, z powodu braku możliwości uzyskania zgody rodzica, w przyszłości może czuć się wykluczone (Paradowski, 2013, s. 40).

Liczne uprawnienia rodzica (opiekuna prawnego) wynikają również wprost z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹¹. W myśl art. 18 § 2 pkt. 1c u.p.n. rodzic lub opiekun nieletniego posiada status strony. Rodziców lub opiekuna zawiadamia się o wszczęciu postępowania w sprawie nieletniego w trybie art. 23 u.p.n.

Wymienione powyżej uprawnienia nie są jedynymi prerogatywami przysługującymi rodzicom (opiekunom prawnym). Ilustrują one jednak skalę zjawiska i pokazują, jak ważne przed wyjazdem rodzica jest zabezpieczenie sytuacji prawnej dziecka przez ustanowienie opiekuna prawnego. Bardzo często rodzice nie czynią tego z powodu braku świadomości prawnej lub lęku przed ingerencją sądu we władzę rodzicielską. Tymczasem decydujące powinno być dobro dziecka (Paradowski, 2013, s. 40).

Instytucja opiekuna prawnego została uregulowana w artykułach 145–174 k.r.o. Zgodnie z art. 94 § 3 k.r.o. w zw. z art. 145 k.r.o., jeżeli żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska, opiekę prawną należy ustanowić obligatoryjnie, gdy zostaną spełnione przesłanki opisane w tytule II k.r.o. W odniesieniu do zjawiska eurosieroctwa, opiekuna ustanawia się wtedy, gdy sąd pozbawił władzy rodzicielskiej lub zawiesił władzę rodzicielską obojga rodziców. Do obowiązków opiekuna prawnego należy sprawowanie pieczy nad dzieckiem, pieczy nad jego majątkiem oraz reprezentowanie dziecka. Do instytucji opieki prawnej stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące władzy rodzicielskiej, co wprost wynika z art. 155 § 2 k.r.o. (Smoczyński, 2014, s. 322–344).

Należy zaznaczyć, że przez wzgląd na dobro dziecka, wyboru osoby opiekuna dokonuje się w pierwszej kolejności zgodnie ze wskazaniem preferencyjnym rodzica. Jeżeli zatem rodzice wskażą kandydata na opiekuna prawnego dziecka, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sąd ustanowi opiekunem osobę wskazaną przez matkę czy ojca. Ustawodawca podkreślił

¹⁰ Rozporządzenie z dnia 10 czerwca 2015 r. Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. 2015, poz. 843, ze zm.).

¹¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

bowiem, że opiekun powinien zostać ustanowiony spośród krewnych lub innych osób bliskich. W sytuacji, gdy rodzice nie wskażą kandydata, sąd zwraca się o wskazanie osoby do właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej albo do organizacji społecznej.

3. Zjawisko eurosieroctwa – opis zjawiska i skala występowania

Zjawisko emigracji zarobkowej rodziców stało się obecnie w Polsce ważnym problemem społecznym. Skala zjawiska nasiliła się zwłaszcza na skutek wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Otwarte granice, możliwość znalezienia lepiej płatnej pracy, rozwój zawodowy, poprawienie bytu rodziny czy zaspokojenie egoistycznych celów stały się głównymi przyczynami wyjazdów za granicę jednego lub obojga rodziców.

Emigracja nie jest zjawiskiem nowym. Ruchy migracyjne Polaków dostrzeżono już w XVIII wieku, tj. w okresie rozbiorów. Polacy po nieudanych powstaniach narodowych i w obawie przed prześladowaniem opuszczali Polskę. Na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęła się emigracja zarobkowa Polaków w poszukiwaniu lepszej pracy (więcej: Trusz, Kwiecień, 2012, s. 23–39).

Z informacji o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004–2016, sporządzonej przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), wynika, że pod koniec 2016 r. poza granicami Polski przebywało czasowo około 2.515 tysięcy mieszkańców naszego kraju, tj. o 118 tysięcy (4,7%) więcej niż w 2015 r. W Europie w 2016 r. przebywało około 2.214 tysięcy osób, przy czym zdecydowana większość – bo około 2.096 tysięcy – w krajach członkowskich Unii Europejskiej (UE). GUS podaje, że liczba ta zwiększyła się o 113 tysięcy w stosunku do 2015 r. Głównymi kierunkami emigracji Polaków, spośród krajów UE, była Wielka Brytania (788 tysięcy), Niemcy (687 tysięcy), Holandia (116 tysięcy) oraz Irlandia (112 tysięcy). Według danych GUS w 2016 r. odnotowano znaczący wzrost liczby Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii oraz w Niemczech, czyli w głównych krajach docelowych emigracji z Polski w ostatnich latach¹².

¹² Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004–2016, Główny Urząd Statystyczny, s. 3; Dokument dostępny na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego pod adresem: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042016,2,10.html>

Według najnowszych danych GUS szacuje się, że około 80% czasowych emigrantów z Polski przebywa za granicą co najmniej 12 miesięcy, co doskonale przedstawia skalę problemu¹³. GUS zwraca uwagę, że podane dane powinny być traktowane jedynie jako wartości przybliżone. Niemożliwe jest dokładne oszacowanie rozmiarów i skali emigracji obywateli Polski. Przyczyną są znaczące różnice w systemach ewidencjonowania przepływów migracyjnych w poszczególnych krajach, problemy z dostępnością danych o migracjach, a także różne systemy kwalifikowania osób jako emigrantów w poszczególnych krajach. Wiele krajów nie publikuje również statystyk migracji krótkookresowych. Wyniki szacunków nie obejmują również emigracji sezonowych oraz liczby Polaków posiadających podwójne obywatelstwo¹⁴. Z uwagi na niepełne dane z GUS możemy jedynie domniemywać, że wielu Polaków emigrujących zarobkowo to rodzice małoletnich dzieci.

Pomimo że z najnowszych danych statystycznych GUS wynika, iż liczba Polaków wyjeżdżających do pracy stopniowo maleje, nie sposób mówić o zahamowaniu procesu emigracji czy też o powrotach do kraju tych Polaków, którzy wyjechali. Z powyższych względów, wskazuje się na konieczność analizy zjawiska eurosieroctwa i podjęcia środków zaradczych (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 43).

3.1. Definicja eurosieroctwa

W literaturze znajdziemy liczne definicje pojęcia eurosieroty i eurosieroctwa. Jak dotąd w naukach społecznych nie udało się opracować jednoznacznych definicji wskazanych pojęć. Należy przyznać rację E. Kozdrowicz (Kozdrowicz, 2008, s. 21–36) oraz H. Tomaszewskiej (Tomaszewska, 2008, s. 105–142), które wskazały, że sam stopień skomplikowania procesów migracyjnych i różnorodność sytuacji związanych z wyjazdami zarobkowymi w wyraźny sposób ogranicza możliwość ustalenia jasnych kryteriów definicyjnych omawianego zjawiska.

Według niektórych autorów kryterium rozstrzygającym o wystąpieniu zjawiska eurosieroctwa jest brak kontaktu z rodzicem. Inni zaś podkreślają znaczenie psychospołeczne długotrwałej nieobecności rodzica dla rozwoju dziecka w aspekcie społecznym, emocjonalnym i poznawczym (Kaczmarczyk, 2004).

S. Trusz (Trusz, 2012) uważa, że eurosieroctwo to sytuacja, w której rodzic/rodzice lub opiekun/opiekunowie w wyniku czasowej lub stałej

¹³ *Ibidem*, s. 3

¹⁴ *Ibidem*.

migracji do innego kraju europejskiego nie chcą lub nie mogą pełnić funkcji rodzicielskich, a ich nieletnie dziecko pozostaje pod opieką krewnych, osób trzecich lub wyspecjalizowanej placówki opieki całkowitej, np. domu dziecka. Należy zauważyć, że przytoczona definicja nie uwzględnia wpływu rozłąki dziecka z rodzicem w aspekcie psychologicznym oraz pomija czas trwania nieobecności rodzica. Definicja ta jest krytykowana w literaturze, gdyż zgodnie z takim ujęciem eurosierotą można nazwać każde dziecko, którego rodzice wyjechali bez względu na czas trwania wyjazdu (Trusz, Kwiecień, 2012). B. Walczak (Walczak, 2008, s. 159) przekonuje, że „nazywanie każdego dziecka migranta »sierotą« wydaje się niestosownym nadużyciem, świadczącym, po pierwsze, o nieznamomości ogólnie przyjmowanych definicji sieroctwa, a po drugie, szalenie krzywdzącym rodziców-migrantów”.

B. Walczak (Walczak, 2008, s. 4–5) ogranicza pojęcie eurosieroctwa do „sytuacji, w której emigracja zarobkowa obojga rodziców powoduje zaburzenia podstawowych funkcji rodziny, takich jak: zapewnienie ciągłości procesu socjalizacji, wsparcia emocjonalnego wychowanka i transmisji kulturowej”. Według autora należałoby wprowadzić rozróżnienie kilku stopni eurosieroctwa, które będą uzależnione od jakości i częstości kontaktu rodzica z dzieckiem (Walczak, 2008, s. 4–5).

Mimo wielu różnych poglądów eurosierotą najczęściej nazywane jest dziecko wychowujące się bez rodzica, który wyjechał za granicę w celach zarobkowych. Pod pojęciem eurosieroctwa rozumie się fakt pozostawienia dziecka przez jednego lub obojga rodziców, którzy opuścili kraj za pracą. Omawiane pojęcie zaliczane jest jako jedna z poddziedzin „sieroctwa społecznego” (Kozak, 2010, s. 113).

Rzecznik Praw Dziecka w Biuletynie Informacyjnym wskazał, że: „Mianem eurosieroctwa psychologowie określają zjawisko pozostawiania w kraju dzieci przez rodziców wyjeżdżających za granicę [...], zdaniem psychologów dzieci pozbawione stałego kontaktu nawet z jednym z rodziców, czują się jak sieroty”¹⁵.

Istnieje również pogląd, zgodnie z którym sytuację społeczno-emocjonalną dzieci migrantów powinno się nazywać „euroosamotnieniem”. Stosując pojęcie „euroosamotnienia”, podkreśla się odczuwany przez dzieci brak rodzica. Według tego poglądu używanie pojęcia „eurosierota” jest zazwyczaj krzywdzące zarówno dla dziecka, jak i dla opiekuna (Kawecki,

¹⁵ *Informacje dla rodziców podejmujących prace poza granicami kraju* (2008). Biuletyn Informacyjny Rzecznika Praw Dziecka. 1–2, s. 2–4.

Trusz, Kwatera, Majerek, 2015, s. 182). Zwolennicy powyższego poglądu podkreślają również, że stosowanie terminu „eurosierota” może pełnić funkcję etykiety stygmatyzującej, która często uruchamia szereg niekorzystnych procesów, takich jak na przykład defaworyzowanie w szkole dzieci euromigrantów (Trusz, Kwiecień, 2012). B. Walczak (Walczak, s. 10) podkreśla, że większość decyzji migracyjnych jest podejmowana racjonalnie, a wyjazdy motywowane są chęcią podniesienia standardu życia rodziny. Według autora utożsamianie każdego migranta z czynnikiem destrukcyjnym jest niesprawiedliwe. W jego ocenie słowo eurosieroctwo powinno zniknąć z dyskursu publicznego, bo jest wysoce pejoratywne i oznacza, że migranci są rodzicami sierot (Walczak, 2008, s. 10).

S. Kozak definiuje emigrację jako wyjazd z kraju ojczystego do innego państwa z przyczyn religijnych, politycznych lub ekonomicznych i osiedlenia się tam na stałe lub na pewien czas (Kozak, 2010, s. 10). Autor podaje również definicję emigracji jako formy migracji polegającej na dobrowolnym opuszczeniu kraju rodzinnego (Kozak, 2010, s. 16).

W literaturze wskazuje się różne przyczyny wyjazdu Polaków za granicę, do których najczęściej należą przyczyny ekonomiczne, polityczne, religijne i wojenne (Kaczmarczyk, 2004, s. 20–32; Kozak 2010 s. 19–24). Polacy najczęściej decydują się na wyjazd z powodów finansowych. Powyższe potwierdzają dane GUS, zgodnie z którymi zdecydowana większość (ok. 80–90%) Polaków przebywających za granicą w okresie 2004–2006 r. wyjechała w związku z podjęciem lub poszukiwaniem pracy (Trusz, Kwiecień, 2012; Iglicka 2002). Nierzadko zaplanowany wyjazd na krótki okres, przedłuża się (Kozak, 2010, s. 9).

S. Kozak (Kozak, 2010, s. 97) trafnie zauważa, że małżonkowie, chcąc ratować budżet rodziny bądź „rozpadający” się związek, decydują się na rozłąkę i tym samym pozbawiają dzieci wychowania w pełnej rodzinie.

Konsekwencje wystąpienia zjawiska eurosieroctwa są nieodwracalne. W socjologii emigrację zalicza się do patologii (Kozak, 2009). Migracja zmienia cały system rodzinny (Kozak, 2010, s. 9). Cierpią nie tylko osoby, które podjęły decyzję o wyjeździe, ale również pozostali członkowie rodziny (Kozak, 1978).

Analiza wyników przeprowadzonych dotychczas badań statycznych pokazuje, że przeważnie w celach zarobkowych wyjeżdża jedno z rodziców, częściej ojciec. Ciężar wychowania dzieci przejmuje wówczas matka. Następuje zaburzenie naturalnych ról w rodzinie. Matka musi zastępować dzieciom silnego i pewnego ojca. Jednocześnie musi otoczyć dzieci matczyną dobrocią i ciepłem. Pomimo podejmowanych starań przez rodzica

pozostającego z dziećmi, bardzo często następuje zaburzenie relacji ojciec – pozostała rodzina (Kozak, 2007, s. 98). Zdaniem E. Mandal (Mandal, 1998, s. 5) dzieci, które wychowują się bez ojca mogą nie osiągać w dorosłym życiu właściwej dojrzałości społecznej. W literaturze wskazuje się, że brak kontaktu fizycznego z migrującym rodzicem osłabia więź międzyosobową oraz może prowadzić do alienacji dziecka (Pasternak, Urbańska-Bulas, 2013, s. 27). Rodzic, który pozostał w kraju często nie radzi sobie z nadmiarem obowiązków oraz problemami wychowawczymi. Mimo że dla wszystkich rodzin czas rozłąki jest czasem trudnym i wymagającym, jedynie nieliczne rodziny podejmują decyzję o powrocie rodzica, który wyemigrował w poszukiwaniu pracy (Kawecki, Trusz, Kwatera, Majerek, 2015, s. 185).

W oczach małoletniego dziecka emigracja zarobkowa jest jeszcze bardziej bolesna w sytuacji, gdy do pracy za granicę wyjeżdżają obydwój rodzice. Wówczas dziecko pozostawiane jest zazwyczaj pod opieką dziadków, starszego rodzeństwa, znajomych czy nawet sąsiadów. Opiekun faktyczny dziecka sprawuje wówczas całokształt obowiązków rodzicielskich (Kozak, 2007, s. 115). Opiekun ten nie posiada jednak uprawnień do podejmowania wiążących decyzji dotyczących dziecka, o których wspomniano w podrozdziale dotyczącym opiekuna prawnego.

Nie sposób pominąć, że w Polsce w ostatnich latach liczba rozwodów w rodzinach migracyjnych wzrosła. Zdaniem naukowców z Uniwersytetu Jagiellońskiego co trzecie małżeństwo funkcjonujące na odległość rozpada się (Kozak, 2007, s. 96). Coraz częściej wprost wskazuje się, że emigracja rozrywa rodzinę (Winnicka, 2007, s. 17).

4. Zjawisko eurosieroctwa a instytucje państwowe

4.1. Zadania szkoły

Migracja zarobkowa niewątpliwie przyczynia się do polepszenia statusu materialnego rodziny. Niestety, powoduje także osłabienie więzi rodzinnych i nasilenie występowania problemów wychowawczych (Kozak, 2007). W literaturze wskazuje się, że osoby, pod których opieką rodzice pozostawiają dzieci, rzadko radzą sobie z problemami natury wychowawczej. Objawy, które najczęściej wskazują na brak przystosowania społecznego eurosierot to, m.in. agresja, arogancja, wulgarne słownictwo, alkohol, narkotyki, palenie papierosów (Głowiak, 2012, s. 57).

W wyniku badań przeprowadzonych w 2008 r. na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka przez Wyższą Szkołę Pedagogiki Resocjalizacyjnej „Pedagogium” w Warszawie wskazano, że co czwarty polski uczeń jest eurosierotą. Wyniki badań pokazały również, że w 46% dzieckiem zajmują się dziadkowie, zaś w 29% drugi rodzic, który pozostał w kraju (Kozak, 2010, s. 119–120).

Z badań przeprowadzonych w 2011 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej wynika, że w województwie zachodniopomorskim rodzice 40% uczniów przebywali za granicą, zaś w województwie świętokrzyskim problem ten dotknął 35% uczniów. Badania wskazują, że na Warmii i Mazurach aż 1,5 tysiąca rodziców pozostawiło swoje dzieci, w Małopolsce – 4,5 tysiąca, a w województwie kujawsko-pomorskim – 5 tysięcy (Więckiewicz, 2011, s. 15).

Jak trafnie wskazują W. Stojanowska i M. Kosek, szkoła jest jednym z najlepszych źródeł informacji dla sądu (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 11). Szkoła odgrywa, obok rodziny i rówieśników, znaczący wpływ na poznawczy, społeczny i emocjonalny rozwój dziecka (Trusz, Kwiecień, 2012, s. 126).

W celu poznania zjawiska eurosieroctwa, określenia sposobów i form przeciwdziałania jego skutkom, zwłaszcza w odniesieniu do sytuacji dziecka – jak już wspomniano – Katedra Prawa Rodzinnego i Prawa Nietelnich Wydziału Prawa i Administracji UKSW przeprowadziła cykl badań empirycznych. Badaniem objęto 5 szkół w Płocku, w których łącznie rozdano ponad 250 ankiet. Otrzymano 86 ankiet wypełnionych przez nauczycieli szkół podstawowych, gimnazjów oraz liceów. Według przeprowadzonych badań aż 72% respondentów zetknęło się w pracy zawodowej z dzieckiem, którego rodzice przebywali na emigracji zarobkowej. Z otrzymanych danych wynika, że w czasie nieobecności rodzica najczęściej pieczę nad dzieckiem sprawował drugi rodzic, co stanowiło 61,29% przypadków oraz dziadkowie (50% przypadków). Jak wskazują autorzy tych badań, niepokojące są przypadki sprawowania opieki przez dalszą rodzinę (14,52%), sąsiadów (1,61%) i osoby niespokrewnione z dzieckiem (1,61%). Niestety, bo aż w 5 przypadkach (8,06%) nikt nie sprawował pieczy nad dzieckiem, co świadczy o tym, że dziecko zostało pozostawione w kraju bez jakiegokolwiek pomocy osoby dorosłej (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 14–15).

Bardzo często nauczyciele jako pierwsi dostrzegają skutki emigracji zarobkowej rodzica. Wynika to z bieżącej obserwacji dziecka, a także z utrudnionego kontaktu z rodzicem. Na pracownikach szkoły spoczywa

wówczas prawny obowiązek poinformowania o zaistniałej sytuacji sąd rejonowy właściwy dla miejsca zamieszkania dziecka, albowiem brak jest wówczas osoby uprawnionej do opieki nad dzieckiem w aspekcie prawnym i występuje zagrożenie dobra dziecka w sferze dydaktycznej, zdrowotnej i wychowawczej (Kozak, 2007, s. 114–115). Opisywane badania przeprowadzone przez W. Stojanowską i M. Koska potwierdzają, że aż w 64,52% przypadków o fakcie emigracji zarobkowej rodzica jako pierwszy dowiedział się nauczyciel. Informację tę najczęściej uzyskał w trakcie rozmowy z dzieckiem oraz z obserwacji jego zachowań. Bardzo często dziecko zwracało się z problemem bezpośrednio do nauczyciela (24,19%). Świadczy to o umiejętnościach wychowawczych nauczycieli oraz o zaufaniu, jakim uczniowie obdarzają wychowawców i pedagogów. Bardzo często, bo w 33,87% przypadków, o fakcie przebywania rodzica za granicą nauczyciel dowiadywał się od sąsiadów bądź innych członków rodziny. Niestety, uzyskane wyniki potwierdzają niski poziom świadomości prawnej Polaków. Jedynie w 11,29% przypadków informacja o fakcie wyjazdu za granicę pochodziła od wyjeżdżających rodziców, podczas gdy takie zachowanie przedstawicieli ustawowych małoletnich powinno być zasadą, nie wyjątkiem (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 15).

W. Stojanowska i M. Kosek podkreślają, że jednym z głównych celów prowadzonych badań było ustalenie, jakie skutki wywołuje emigracja zarobkowa rodziców w aspekcie wychowania dzieci. Najczęściej negatywnym przejawem wyjazdu rodziców były zaniedbania w nauce (64,52%) oraz wagary (25,81%). Respondenci zwracali również uwagę na pogarszające się zdrowie psychiczne dziecka, co w konsekwencji mogło prowadzić do depresji, chorób psychicznych czy nawet przestępczości. Jedynie 8 nauczycieli, co stanowi 12,90% badanych, wskazało, że nie odnotowano negatywnych skutków opuszczenia dziecka przez rodziców (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 16).

Pedagodzy podkreślają, że brak obecności rodzica w kraju powoduje mniejszą dyscyplinę dziecka. Opiekunom faktycznym, np. dziadkom, trudniej jest stawiać granice, wymagać od dzieci, w efekcie czego podopieczni pozwalają sobie na więcej, tj. zaczynają lekceważyć obowiązki szkolne czy nawet okłamywać opiekunów. Wychowywanie przez starsze rodzeństwo również jest utrudnione, ponieważ dorastające rodzeństwo nie stanowi dla dziecka odpowiedniego autorytetu. Dodatkowo proces wychowawczy utrudnia również postawa rodziców, którzy przyjeżdżając raz na jakiś czas, rozpieszczają dzieci prezentami i pozwalają na wszystko, zamiast wychowywać i wymagać (Kozak, 2007, s. 115).

Niepokojące z uwagi na dobro dziecka jest zachowanie polegające na ukrywaniu faktu migracji zarobkowej zarówno przez rodziców, jak i dzieci (Kwaterna, 2015a, s. 159). Powyższe wynika niekiedy z tego, że rodzice nie widzą konieczności podawania szkole takich informacji czy też z obawy o konsekwencje prawne pozostawienia dziecka w kraju. Zadaniem szkoły jest zaś podjęcie działań w celu uregulowania sytuacji prawnej dziecka. Pedagodzy dokonują diagnozy sytuacji dziecka oraz podejmują stałą współpracę z opiekunem (Kozak, 2007, s. 118). Należy pamiętać, że jedynie nauczyciel, który posiada wyczerpujące informacje na temat dziecka jest w stanie udzielić uczniowi stosownego wsparcia (Kwaterna, 2015b, s. 170).

Jak wskazują wyniki badań W. Stojanowskiej i M. Koska, nauczyciele starają się uwrażliwić rodziców wyjeżdżających za granicę na negatywne skutki pozostawienia dziecka bez opieki. Z przeprowadzonych przez nich badań wynika, że aż 46,77% respondentów przeprowadziło rozmowę z rodzicami, którzy wyemigrowali w celach zarobkowych. Jak trafnie zauważyli autorzy tego badania, wynik ten należy ocenić bardzo pozytywnie, bowiem prawie połowa badanych podjęła trud spotkania z emigrującym rodzicem. Spośród nauczycieli, którzy przeprowadzili rozmowy z rodzicami dzieci, aż 50% badanych wskazało, że rozmowa ta odniosła pozytywne rezultaty, co – zdaniem W. Stojanowskiej i M. Koska – należy uznać za sukces nauczycieli (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 16). Pogląd autorów jest słuszny i uzasadniony.

Kolejnym, ważnym powodem przeprowadzenia przez W. Stojanowską i M. Koska badań było przedstawienie działań, które należałoby podjąć, aby zmniejszyć nasilenie negatywnych skutków emigracji zarobkowej. Nauczyciele najczęściej wskazywali na potrzebę kontaktu i współpracy szkoły z opiekunem dziecka (26,83%), konieczność zapewnienia miejsc pracy w Polsce (19,51%), zapewnienie dziecku pomocy psychologa (19,51%), uświadamianie rodzicom problemu, zachęcanie do kontaktowania się z dziećmi (17,07%) czy zapewnienie dziecka o gotowości nauczyciela do udzielenia mu pomocy (9,76%). Propozycje badanych pokazują troskę nauczycieli o dzieci dotknięte problemem eurosieroctwa (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 17–18). Budzi niepokój brak świadomości prawnej nauczycieli, ponieważ jedynie jeden respondent wspominał o potrzebie uregulowania sytuacji prawnej dziecka. Jak wskazują autorzy badań, świadczy to o braku wiedzy na temat podstawowych instytucji władzy rodzicielskiej i opieki (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 19).

Szczegółowa analiza uzyskanych wyników badań pokazuje, że zdecydowana większość nauczycieli, tj. 84,88% wskazywała, iż szkoła powinna reagować w przypadku wystąpienia problemu eurosieroctwa. Respondenci proponowali różne formy pomocy dzieciom. Z działań własnych szkoły ankietowani wskazywali najczęściej na konieczność nawiązania kontaktu z rodzicami, zapewnienia stałej pomocy pedagogicznej i psychologicznej, zainteresowanie formami spędzania wolnego czasu przez dziecko czy też zapewnienie dziecku pomocy w nauce. Brak wystarczającej świadomości prawnej obrazuje również fakt, że jedynie 24,66% badanych wskazało na potrzebę powiadomienia sądu rodzinnego, zaś 35,62% respondentów zauważyło potrzebę zasygnalizowania problemu miejskim ośrodkom pomocy społecznej oraz powiatowemu centrum pomocy rodzinie. Jedynie 9 badanych, co stanowi 23,68% respondentów potwierdziło, że w ich szkole istnieje program reagowania na negatywne dla dziecka skutki rozłąki z rodzicami (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 20).

4.2. Zadania sądu opiekuńczego

Występowanie zjawiska emigracji zarobkowej jest nieuchronne. Istnieją jednak instrumenty prawne, które pomagają minimalizować negatywne skutki zjawiska. Najważniejsze prerogatywy w zakresie zabezpieczenia sytuacji prawnej dzieci posiada sąd opiekuńczy. Decydując się na formę ingerencji sądu we władzę rodzicielską, sąd postępuje zgodnie z przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczącymi instytucji władzy rodzicielskiej oraz opieki.

Jak wskazuje W. Stojanowska i J. Słyk, nie wystarczy, że rodzic zapewni opiekę faktyczną nad dzieckiem, ale niezwykle ważne jest również zapewnienie opieki w znaczeniu prawnym. Osoby, którym rodzice powierzą opiekę nad ich dzieckiem, powinny faktycznie i prawnie zastępować przedstawicieli ustawowych małoletnich. Prawidłowa opieka nad dzieckiem pozostawionym w kraju bez rodzica powinna polegać nie tylko na sprawowaniu bezpośredniej opieki przejawiającej się w wykonywaniu świadczeń pielęgnacyjnych czy czynnościach nadzoru, ale również reprezentacji małoletniego w sytuacji pobytu w szpitalu czy konieczności reprezentacji w sądzie. Do prawidłowego rozwoju dziecka konieczne jest również czuwanie opiekuna nad postępami w nauce oraz relacjach w grupie rówieśniczej. Opiekun odpowiedzialnie wykonujący pieczę nad dzieckiem, powinien również uczestniczyć w wywiadówkach szkolnych oraz współpracować z wychowawcą (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 37).

Rodzice pozostawiający dziecko w kraju bez wymaganego nadzoru powinni mieć świadomość, że w przypadku stwierdzenia demoralizacji dziecka czy popełnienia czynów karalnych, sąd z urzędu wszczyna postępowanie opiekuńcze i stosuje zarówno przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak również przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 37).

Zgodnie z art. 572 § 1 k.p.c.¹⁶ każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy. Ustawodawca podkreślił, że obowiązek ten ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach Policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami chorymi psychicznie.

Zadaniem sądu opiekuńczego, a także, m.in. placówek oświatowych, opiekunów społecznych i organizacji zajmujących się opieką nad dziećmi jest przeciwdziałanie występującym niebezpieczeństwom przeciwko małoletnim.

W sytuacji realnego zagrożenia dobra dziecka wskutek nieprawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej oraz ryzyka wystąpienia niepożądanych zjawisk w środowisku dziecka, ustawodawca przewidział instrumenty modyfikujące, przysługującą rodzicom władzę rodzicielską. W kodeksie rodzinnym i opiekuńczym sprecyzowano trzy możliwe formy ingerencji w wykonywanie władzy rodzicielskiej, są to: zawieszenie, ograniczenie oraz pozbawienie władzy rodzicielskiej, które opisano w rozdziale 2 niniejszego artykułu. Artykuł 48 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że ograniczenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej dozwolone jest na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu oraz wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie.

Wyjazd rodzica za granicę w celach zarobkowych można traktować jako obiektywną przeszkodę w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. Jak trafnie zauważają W. Stojanowska i J. Słyk, obowiązkiem rodzica jest prawne zabezpieczenie sytuacji dziecka pozostawianego w kraju. Rodzice, bądź jedno z rodziców, jeśli drugi z rodziców nie żyje lub nie przysługuje mu władza rodzicielska, powinni zwrócić się do sądu z wnioskiem o uregulowanie sytuacji dziecka (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 38).

¹⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2018, poz. 1360, ze zm.).

Z wyników badań przeprowadzonych przez W. Stojanowską i J. Słyka wynika, że wszystkim sędziom było znane zjawisko eurosieroctwa. Aż 27 sędziów wskazało, że w swojej praktyce sędziowskiej zetknęli się z problemem sieroctwa emigracyjnego. Najczęściej o potrzebie ingerencji sądu ankietowani dowiadywali się od członków rodziny (w 14 przypadkach). Również często sędziowie dostawali sygnał z ośrodka pomocy społecznej (w 13 przypadkach), zaś od pracowników szkoły ankietowani dowiedzieli się w 6 przypadkach. W 8 przypadkach ankietowani uzyskali informację o problemie od kuratorów, co potwierdza istotną rolę kuratorów, zwłaszcza w postępowaniach w sprawach rodzinnych (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 39–40).

Spośród 154 rozpoznawanych spraw, sąd w ponad 90% (tj. w 140 przypadkach) ograniczył władzę rodzicielską w myśl art. 109 k.r.o. i umieścił dziecko w rodzinie zastępczej bądź placówce opiekuńczo-wychowawczej. Najczęściej rodzinę zastępczą stanowili członkowie rodziny. Jedynie w 5 sprawach sąd zawiesił władzę rodzicielską (110 k.r.o.) i ustanowił opiekuna prawnego, zaś w 9 przypadkach sąd pozbawił rodziców władzy rodzicielskiej w myśl art. 111 k.r.o. Należy również podkreślić, że ankietowani sędziowie w 29 przypadkach pozytywnie wypowiadali się o współpracy z ośrodkami pomocy społecznej (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 40–41).

Zaskakującym elementem wynikającym z opisywanych badań były przywołane wypowiedzi sędziów-respondentów, które wskazywały, że w ich ocenie nie należy ingerować w sprawy rodziny, jeśli rodzice sami wyznaczają osobę opiekuna faktycznego. Zdaniem respondentów – w razie potrzeby istnieje możliwość wezwania rodzica do kraju w celu załatwienia sprawy. Jak słusznie stwierdzili W. Stojanowska i J. Słyk pogląd sędziów należy poddać krytyce, gdyż takie stanowisko respondentów jest sprzeczne z zasadą dobra dziecka. Sędziowie respondenci zwracali również uwagę na niechęć rodziców do wszczynania postępowań sądowych w zakresie władzy rodzicielskiej. Niestety, w odczuciu rodziców jakiegokolwiek orzeczenie sądu stanowi formę represji. Powyższe wprost wskazuje na brak świadomości prawnej przedstawicieli ustawowych. Spośród 39 sędziów jedynie jeden wskazał, że jego zdaniem rodzice sami zgłaszają się do sądu i rozumieją potrzebę ingerencji sądu. Zdaniem autorów – niepokój budzą wypowiedzi samych sędziów, z których wynika, że omawiany problem skutków emigracji zarobkowej rodziców stanowi dla nich zaskoczenie. Bardzo często nie zdają sobie sprawy z konieczności zabezpieczenia sytuacji każdego dziecka w przypadku pozostawienia go przez rodziców (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 42–43).

4.3. Zadania miejskich ośrodków pomocy społecznej

Działania, zadania i uprawnienia miejskich ośrodków pomocy społecznej zostały uregulowane w ustawie o pomocy społecznej¹⁷. Zgodnie z art. 2 ust. 1 u.o.p.s. „Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości”. Trafnie wskazał K. Paradowski, że wyjazd rodzica za granicę, rozbitcie rodziny i wystąpienie zjawiska eurosieroctwa można kwalifikować jako jeden z typów trudnej sytuacji życiowej (Paradowski, 2013, s. 27). Zgodnie z art. 46 u.o.p.s. rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych oferowane jest poradnictwo specjalistyczne.

Analizując ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, w kontekście działań podejmowanych przez miejskie ośrodki pomocy społecznej, należy zwrócić uwagę na kilka zagadnień. Pierwszym z nich jest kwestia prowadzenia przez miejskie ośrodki pomocy społecznej placówek wsparcia dziennego, które regulują artykuły 18–28 u.w.r.s.p.z. Placówkę wsparcia dziennego, w której w celu wsparcia rodziny może zostać umieszczone dziecko, prowadzi gmina. Obowiązkiem i zadaniem placówek jest współpraca z rodzicami lub opiekunami dziecka. Jak wskazuje B. Królak, współpraca ma służyć poprawie realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej przez rodzinę i opiekunów dziecka, a w konsekwencji poprawie sytuacji samego dziecka (Królak, Rączka, 2007). W myśl art. 24 ust. 1 u.w.r.s.p.z. placówka taka może być prowadzona w formie opiekuńczej (na przykład świetlica, koła zainteresowań, kluby i ogniska wychowawcze), specjalistycznej oraz pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę. Zadaniem placówek jest zapewnienie dziecku opieki i wychowania, pomocy w nauce oraz organizacji czasu wolnego, zabawy i zajęć sportowych oraz rozwoju zainteresowań. Pobyt dziecka w placówce jest co do zasady dobrowolny. Jednak w myśl art. 109 § 4 k.r.o. sąd opiekuńczy może skierować małoletniego do placówki wsparcia dziennego. Zarządzenie to nie jest jednak ostateczne i w razie zmiany okoliczności istotnych dla dziecka może zostać zmienione. Sąd opiekuńczy zobowiązany jest do zawiadomienia o tym właściwej jednostki organizacyjnej wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (Królak, Rączka, 2007).

¹⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2018, poz. 1508, ze zm.).

Kolejne formy działań miejskich ośrodków pomocy społecznej określa art. 11 u.w.r.s.p.z. Zgodnie z przywołanym przepisem, w przypadku powzięcia przez pracowników ośrodka informacji o rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, pracownik socjalny ma obowiązek przeprowadzić z rodziną wywiad środowiskowy. Jeśli uzna to za konieczne, występuje do kierownika ośrodka o przydzielenie rodzinie asystenta rodziny.

Z uwagi na problem eurosieroctwa, szczególnie ważnym zadaniem asystenta rodziny, uregulowanym w art. 15 ust. 1 pkt 9 u.w.r.s.p.z., jest udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej. Uniknięcie bezrobocia rodzica zniwelowałoby konieczność emigracji zarobkowej.

W celu wszechstronnego rozważenia zadań i roli miejskich ośrodków pomocy społecznej w przeciwdziałaniu zjawisku eurosieroctwa, przytoczone rozważania teoretyczne należy poszerzyć o wnioski z przeprowadzonych dotychczas badań empirycznych. Jak już wspomniano, badania te przeprowadził K. Paradowski pod kierunkiem prof. W. Stojanowskiej. W badaniach wzięły udział 132 osoby, spośród których 82 wskazały, że w swojej pracy zetknęły się ze zjawiskiem eurosieroctwa, co stanowiło 61% wszystkich ankietowanych.

Wyniki przeprowadzonych badań przez K. Paradowskiego pokazały, że problem eurosieroctwa występuje częściej w województwie opolskim (75%) i zachodniopomorskim (65%), niż w mazowieckim (23%). Jak wskazuje K. Paradowski, z pewnością ma to związek z mniejszą stopą bezrobocia w województwie mazowieckim, niż w pozostałych województwach (Paradowski, 2013, s. 76).

Jako najczęstsze źródło wiedzy o zjawisku, respondenci wskazywali informacje przekazane od rodziców małoletniego i dziadków (37%). Nie wiele rzadziej, bo aż w 30,5% jako źródło informacji podawano szkołę. Jak trafnie wskazał K. Paradowski – wyniki te potwierdzają, że współpraca ze szkołą stanowi skuteczny i efektywny sposób walki z przedmiotowym zjawiskiem. Równie często ankietowani wskazywali jako źródło informacji – kuratora (11%) oraz sąd rodzinny (7,3%). Należy również podkreślić, że w 6 przypadkach, co stanowiło 7% ankietowanych, wskazano, iż informacja o problemie pochodzi od sąsiadów bądź Rzecznika Praw Dziecka. Należy przychylić się do stwierdzenia, że niezwykle istotna jest wrażliwość otaczających nas ludzi, bowiem niekiedy to właśnie sąsiedzi jako pierwsi zauważają trudną sytuację dziecka. Odpowiednio wczesna reakcja otoczenia pozwala na zabezpieczenie sytuacji małoletniego (Paradowski, 2013,

s. 50–51). Najczęściej opiekę faktyczną nad dziećmi pozostawionymi w kraju sprawowali dziadkowie (91%). W dalszej kolejności, bo w 17%, opiekę tę pełniło starsze, pełnoletnie rodzeństwo czy dalsi krewni (4,8%). K. Paradowski trafnie zauważył, że dziadkowie z uwagi na wiek i kondycję psychofizyczną bardzo często nie są w stanie podołać faktycznej pieczy nad małoletnim dzieckiem, co uniemożliwia rzeczywiste zabezpieczenie interesów dziecka (Paradowski, 2013, s. 52)¹⁸.

W przeprowadzonych badaniach K. Paradowskiego bardzo istotne było pytanie, które brzmiało „Czy rodzice zadbali o ustanowienie opiekuna prawnego przed wyjazdem?”. Najwyższy wskaźnik dotyczył odpowiedzi, że prawie nigdy nie zdarza się, aby rodzice zadbali o ustanowienie opiekuna prawnego (44%). Odpowiedź pozytywną zaznaczyło 17% ankietowanych. Niestety, aż 15,9% respondentów wskazało, że rodzice rzadko pamiętają o obowiązku ustanowienia opiekuna, zaś 13,4% badanych, że rodzice nie wykonują ciężącego na nich zadania. Niepokojące jest, że jedynie 8 ankietowanych, co stanowi 8,8% respondentów stwierdziło, że rodzice zawsze zabezpieczają sytuację prawną dziecka. Świadczy to o słabej świadomości prawnej społeczeństwa i niewiedzy, jakie negatywne konsekwencje niesie ze sobą niezabezpieczenie sytuacji dziecka w aspekcie prawnym (Paradowski, 2013, s. 77).

W ocenie 76 badanych (95%) podjęte działania okazały się skuteczne. Respondenci podali, że najczęściej pomoc eurosierotom polegała na zapewnieniu właściwej pieczy zastępczej rodzinnej (71,25%), ustanowieniu opiekuna (42,50%) czy zapewnieniu właściwej pieczy zastępczej instytucjonalnej (12,50%). Niestety, jedynie w 3,75% przypadków pracownikom miejskich ośrodków pomocy społecznej udało się nakłonić rodziców do powrotu. Powrót do kraju należy oceniać jako najbardziej korzystną formę pomocy dziecku, ale zarazem najrzadziej występującą. Z uwagi na dobro dziecka pozytywnie należy ocenić zapewnienie pomocy małoletniemu w formie właściwej pieczy zastępczej zarówno rodzinnej, jak i instytucjonalnej. Trzeba mieć jednak świadomość, że rodzice zastępczy pozbawieni są wielu prerogatyw, które przysługują opiekunowi prawnemu dziecka (Paradowski, 2013, s. 57–58).

Niepokojące jest również to, że w większości przypadków (58,54%) ośrodek pomocy społecznej nie miał kontaktu z rodzicami eurosierot. Stały kontakt ośrodka z rodzicem umożliwiłby bieżące informowanie rodzica

¹⁸ Ankietowani mogli udzielić kilku odpowiedzi, stąd liczba odpowiedzi nie sumuje się do 100%.

o problemach wychowawczych czy konsultowanie potrzeby ustanowienia opiekuna prawnego (Paradowski, 2013, s. 78).

Z analizy wyników badań nasuwa się wniosek, że niemal zawsze miejskie ośrodki pomocy społecznej powiadamiały sąd o zaistnieniu zjawiska eurosieroctwa (93%) (Paradowski, 2013, s. 61). Powiadamianie sądu opiekuńczego stanowi obowiązek ustawowy pracowników miejskich ośrodków pomocy społecznej. Najczęściej, bo w 59 przypadkach (73,75%), sprawa została przekazana sądowi po wstępnym rozpoznaniu przez pracowników ośrodka. Należy za K. Paradowskim podkreślić, że niepokojące były odpowiedzi udzielone przez 9 ankietowanych (11,25%), z których wynikało, że sąd zawiadamiano dopiero wówczas, gdy ośrodek sam nie był w stanie rozwiązać problemu. Pożądane jest, aby pracownicy miejskich ośrodków pomocy społecznej jak najszybciej powiadamiali sąd o istniejącym problemie (Paradowski, 2013, s. 63).

Z uwagi na charakter niniejszego artykułu bardzo istotne jest przywołanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób kształtowały się rozstrzygnięcia sądu opiekuńczego w sprawach przekazanych przez ośrodek pomocy społecznej. Wyniki pokazały, że w 15 przypadkach (19,23%) sąd ograniczył władzę rodzicielską, w 11 przypadkach (14%) zawiesił władzę rodzicielską, zaś w 6 przypadkach (7,69%) pozbawił władzy rodzicielskiej (Paradowski, 2013, s. 66).

Należy docenić, że przeważająca większość badanych, czyli 78 (95%), stwierdziła, że ośrodek współpracuje z powiatowym centrum do spraw pomocy rodzinie. Efektywna współpraca między instytucjami stanowi ważną drogę do realizacji dobra dziecka (Paradowski, 2013, s. 73).

5. Podsumowanie i wnioski

Wyniki dotychczasowych badań na temat eurosieroctwa oraz analiza przepisów dotyczących władzy rodzicielskiej pozwalają na stwierdzenie, że opisywane zjawisko stanowi poważny problem społeczny.

Analiza dotychczasowych wyników badań potwierdza, że potencjalne skutki emigracji zarobkowej traktowane są przez rodziców dzieci jako drugorzędne. Rodzice, podejmując decyzję o wyjeździe, przede wszystkim kierują się aspektem ekonomicznym. Z uwagi na dobro dziecka, podjęcie decyzji o wyjeździe powinno obejmować rozważenie wszelkich jej konsekwencji zarówno pozytywnych, jak i negatywnych (Kawecki, Trusz, Kwatera, Majerek, 2015).

Wyniki badań potwierdziły, że rodzice nie zdają sobie sprawy, iż w przypadku pozostawienia dziecka w kraju bez zapewnienia mu odpowiedniej opieki dopuszczają się wobec dziecka zaniedbań. Polegają one niekiedy na niezaspokojeniu podstawowych potrzeb egzystencjalnych dziecka, które warunkują prawidłowy rozwój fizyczny i psychiczny. Bardzo często są one przyczyną ingerencji sądu we władzę rodzicielską (Malorny, 2015, s. 127–129).

Należy przychylić się do poglądu W. Stojanowskiej i J. Słyka, którzy wskazali, że niezwykle istotna jest współpraca osób mających wiedzę o sytuacji dziecka z sądem (Stojanowska, Słyk, 2009, s. 39). Trafnie podkreśla się w literaturze, że nie można skutecznie rozpoznać oraz zapobiegać negatywnym skutkom zjawiska eurosieroctwa bez współpracy między poszczególnymi instytucjami państwowymi. Niewątpliwie takimi instytucjami są szkoły, sądy oraz miejskie ośrodki pomocy społecznej. Instytucje te posiadają kompetencje i możliwości pomocy ofiarom eurosieroctwa.

Trafnie wskazali W. Stojanowska i M. Kosek, że istnieje pilna konieczność uregulowania tej kwestii ustawowo lub na podstawie aktu prawnego niższego rzędu niż ustawa. Wyniki dotychczasowych badań potwierdzają, że panująca dowolność w działaniu szkoły stwarza realne zagrożenie dobra dziecka (Stojanowska, Kosek, 2009, s. 21). W dyskursie publicznym mówi się o konieczności wdrożenia rozwiązań wspomagających sytuację dziecka. Niepokojące jest, że szkoły w dalszym ciągu nie otrzymały wytycznych dotyczących kierunku podejmowanych działań. Ukierunkowanie wsparcia udzielanego dziecku zwiększyłoby szansę złagodzenia negatywnych skutków rozłąki z rodzicem. Jak podkreśla się w literaturze niezwykle ważne jest, aby po zdiagnozowaniu trudnej sytuacji dziecka nauczyciele, pedagodzy i psychologowie stworzyli przestrzeń współdziałania (Kwaterna, 2015a, s. 158).

Poczynione w niniejszym artykule uwagi na temat roli i zadań szkoły pokazują, że nauczyciel ma rzeczywisty wpływ na to, w jaki sposób zjawisko eurosieroctwa wpływa na proces edukacyjny i wychowawczy dziecka. Podejmowanie właściwych działań może zminimalizować występowanie negatywnych konsekwencji emigracji zarobkowej rodzica.

Analiza wyników badań empirycznych pokazała w sposób jednoznaczny, że wybór sposobu ingerencji sądu we władzę rodzicielską uwarunkowany jest indywidualnymi czynnikami występującymi w sprawie oraz charakterem przeszkody w sprawowaniu obowiązków rodzicielskich. Decydującym czynnikiem powinno być ustalenie czy przeszkoda ta ma charakter trwały, czy przemijający. W literaturze przedmiotu nie znajdziemy odpowiedzi na pytanie, który środek ingerencji oraz kiedy i w jakich

okolicznościach faktycznych powinien zastosować sąd. Najprawdopodobniej, z powodu braku szczegółowej wykładni, zauważalne są wyraźne dysproporcje rozstrzygnięć w zakresie władzy rodzicielskiej w tożsamych stanach faktycznych. Sędziowie w swojej pracy powinni przede wszystkim kierować się zasadą dobra dziecka, chociaż każdy stan faktyczny rozstrzyganej sprawy bywa inny. Sąd, wybierając środek ingerencji we władzę rodzicielską, powinien rozstrzygać mając na uwadze jednocześnie dobro dziecka, jak i interes rodzica.

Z wyników badań empirycznych wynika, że sąd w sytuacji emigracji zarobkowej obojga rodziców bardzo często ogranicza władzę rodzicielską w trybie art. 109 § 2 k.r.o. Analizując istotę omawianego problemu w świetle dotychczasowych wyników badań empirycznych oraz poglądów doktryny nasuwa się wniosek, że w przypadku zaistnienia problemu euro-sieroctwa najbardziej optymalną formą ograniczenia władzy rodzicielskiej jest ustanowienie pieczy zastępczej w myśl art. 109 § 2 pkt. 5 k.r.o. Wielu respondentów pozytywnie oceniało powyższe rozstrzygnięcie sądu. Należy przychylić się do poglądu J. Słyka, zgodnie z którym ustanowienie pieczy zastępczej bywa korzystnie odbierane przez rodziców emigrujących zarobkowo. Nie powoduje ono bowiem całkowitej utraty władzy rodzicielskiej, a bieżąca piecza nad dzieckiem może być sprawowana przez osoby bliskie, np. rodzeństwo, dziadków (Słyk, 2015, s. 163). Według informacji uzyskanych od badanych wynika, że często zakres uprawnień przysługujący osobie sprawującej pieczę zastępczą gwarantował dziecku bezpieczeństwo. Niekiedy jednak środek ten może okazać się niewystarczający do prawidłowego zabezpieczenia sytuacji prawnej dziecka (Paradowski, 2013).

Porównując instytucję pieczy zastępczej i opieki należy wskazać, że instytucje te posiadają wiele cech wspólnych, co zostało wykazane w części teoretycznej niniejszego artykułu. Pomiędzy omawianymi instytucjami występuje również wiele różnic. Należy jednak pamiętać, że podstawową i najważniejszą przesłanką orzeczenia zarówno pieczy zastępczej, jak opieki jest dobro dziecka.

Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej, w myśl art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o., jest formą ograniczenia władzy rodzicielskiej. Podkreśla się, że piecza zastępcza powinna być wykorzystywana w celu zapewnienia małoletniemu pieczy w możliwie krótkim okresie, w formie pomocy udzielonej rodzicom (Holewińska-Łapińska, 2008, s. 410). Podstawowym celem pieczy zastępczej jest zapewnienie dziecku powrotu do naturalnego i stabilnego środowiska rodzinnego oraz podejmowanie działań mających na celu

reintegrację rodziny (Słyk, 2017, s. 1314–1315). W doktrynie wskazano, że piecza zastępcza polega na utrzymaniu zasady wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców i ustanowieniu wyjątków, które dotyczą spraw przekazanych podmiotom wymienionym w art. 112¹ k.r.o. (Ignatowicz, 2012). Zwraca się również uwagę, że względy funkcjonalne przemawiają za objęciem zakresu pojęć bieżącej pieczy i wykonywania tych spraw, w których podejmowanie decyzji jest konieczne z punktu widzenia optymalnego funkcjonowania dziecka w pieczy zastępczej (Słyk, 2017).

Rodzice, mimo ustanowienia pieczy zastępczej, mają prawo do sprawowania pieczy nad dzieckiem niemającej charakteru bieżącego, zarządu majątkiem dziecka oraz reprezentacji dziecka w sprawach wykraczających poza zakres bieżącej pieczy (art. 112¹ zd.2 k.r.o.). Rodzice naturalni dziecka posiadają uprawnienia do decydowania, m.in. o dokonaniu zabiegu medycznego, uzyskaniu paszportu, wyborze kierunku nauki, światopoglądu, rozwijaniu zainteresowań dziecka, sposobie leczenia. Przy rodzicach naturalnych pozostał również obowiązek zarządu majątkiem dziecka (Sokołowski, 2003, s. 105, Smyczyński, 2012, Andrzejewski, 2003).

Zastosowanie pieczy zastępczej powinno poprzedzać przeprowadzenie wszechstronnego postępowania dowodowego i rozważenie, czy zakres pieczy zastępczej zagwarantuje bezpieczeństwo małoletniemu. Niekiedy, mimo ograniczenia władzy rodzicielskiej, sytuacja dziecka wciąż pozostaje zagrożona i niepewna. Niestety, rodzice zastępczy, w porównaniu do opiekuna prawnego, są pozbawieni wielu uprawnień, które w nagłych i nieprzewidzianych sytuacjach gwarantują dziecku udzielenie odpowiedniej pomocy, np. rodzice zastępczy nie mają kompetencji w wyborze kierunku kształcenia dziecka, sposobu leczenia, reprezentacji dziecka w postępowaniach sądowych (Sokołowski, 2003).

Należy pamiętać, że warunkiem prawidłowej realizacji obowiązków i uprawnień rodziny zastępczej jest współpraca z rodziną naturalną. Tylko wówczas możliwe jest zapewnienie dobra dziecka. W sytuacji braku stałego kontaktu rodziców naturalnych z rodziną zastępczą, braku zainteresowania i świadomości prawnej rodziców naturalnych, współpraca ta jest utrudniona, co w konsekwencji uniemożliwia prawidłowe wypełnianie obowiązków rodziny zastępczej (Goettel, 2014, s. 422–423). Bez wątpienia nieuzasadnione jest orzeczenie o ustanowieniu rodziny zastępczej w sytuacji, gdy rodzice stale nie interesują się dzieckiem i nie utrzymują z nim kontaktu. Wówczas bardzo trudne może okazać się szybkie porozumienie się z rodzicem i uzyskanie wymaganej zgody. Ponadto wysoce prawdopodobne jest, że stały brak zainteresowania dzieckiem spowoduje

konieczność kolejnej ingerencji sądu opiekuńczego (Goettel, 2014). Należy również dodać, że w przeciwieństwie do opieki, rodzinom zastępczym przysługuje comiesięczna pomoc finansowa ze środków państwa na pokrycie kosztów utrzymania dziecka. Opiekun zaś może żądać, dopiero w dniu ustania opieki lub zwolnienia z obowiązku, zwrotu pieniędzy za sprawowanie opieki. Sąd nie przyzna wynagrodzenia opiekunowi, jeżeli uzna, że nakład pracy był niewielki, sprawowanie opieki było związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej albo czyniło zadość zasadom współżycia społecznego. W pierwszej kolejności wynagrodzenie to jest pokrywane z dochodów lub z majątku osoby, dla której opieka została ustanowiona. Możliwość pokrywania wynagrodzenia opiekuna ze środków publicznych powstaje dopiero wówczas, gdy podopieczny nie ma odpowiednich dochodów lub majątku (Kociucki, 2017).

Opieka prawna nad dzieckiem może być ustanawiana jedynie wtedy, gdy nad dzieckiem nikt nie sprawuje władzy rodzicielskiej, np. rodzice dziecka nie żyją, żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska, rodzice nie posiadają pełnej zdolności do czynności prawnych. W myśl art. 155 § 2 k.r.o. do sprawowania władzy rodzicielskiej stosuje się odpowiednio przepisy o władzy rodzicielskiej z zachowaniem przepisów dotyczących opieki. Jak wskazuje się w literaturze, kształt opieki jest najbardziej przybliżony do władzy rodzicielskiej, dlatego instytucja ta umożliwia zapewnienie dziecku długotrwałej pieczy (Holewińska-Łapińska, 2008, s. 410). Opieka stanowi zatem surogat władzy rodzicielskiej (Jędrejek, 2017, s. 785). Obowiązki opiekuna prawnego dotyczą pieczy nad osobą dziecka, pieczy nad majątkiem dziecka oraz reprezentowania małoletniego we wszystkich sprawach dotyczących dziecka (Goettel, 2014).

Opieka podlega stałemu nadzorowi sądu. W myśl art. 156 k.r.o. opiekun powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego. W literaturze wskazuje się, że w trakcie sprawowania opieki sprawy „ważniejsze” mają charakter wyjątkowy. Opiekun jest ustanawiany przez sąd zgodnie z zasadami określonymi w k.r.o. w celu sprawowania opieki w sposób kompetentny, rzetelny i zgodny z jej zasadami (art. 148 i art. 149 k.r.o.). Celem ustawodawcy jest sprawowanie opieki w taki sposób, aby nie była ona narażona na konflikt interesów opiekuna i podopiecznego (art. 151 i art. 159 k.r.o.). Podkreśla się, że zakres spraw „ważniejszych” nie powinien być interpretowany rozszerzająco bez rzeczywistej i istotnej przyczyny (Kociucki, 2017).

W doktrynie wskazuje się, że określenie spraw opieki wymagających zezwolenia sądu jest najważniejszym problemem prawnym. W orzecznictwie przyjęto, że „sprawy ważniejsze” to takie, które są istotne ze względu na system wartości pozaprawnych (moralnych, obyczajowych, światopoglądowych, religijnych, ekonomicznych). Jako przykłady sytuacji, w których działanie opiekuna uzależnione jest od zezwolenia sądu, wskazuje się, m.in. udział podopiecznego w eksperymencie medycznym, czynność przekraczającą zwykły zarząd majątkiem, wybór szkoły o specjalnym profilu, czynności w postępowaniach o ustaleniu praw stanu małoletniego, niektóre czynności dotyczące zdrowia małoletniego i jego leczenia czy przyjęcie małoletniego do szpitala psychiatrycznego (Andrzejewski, 2006, Smyczyński, 2012). Jak wynika z orzecznictwa, ryzyko wystąpienia powyższych sytuacji jest znikome.

Nadzór nad sprawowaniem opieki należy ocenić pozytywnie, gdyż sytuacja dziecka pozostawionego w kraju jest stale monitorowana przez sąd. Pozwala to na podjęcie niezwłocznie kroków prawnych w sytuacji wystąpienia jakichkolwiek problemów z dzieckiem (Paradowski, 2013, s. 43). Analiza kompetencji rodziny zastępczej dowodzi, że uprawnienia osoby sprawującej pieczę zastępczą nie zapewniają bezpieczeństwa dziecka w sposób tak wszechstronny i optymalny, jak gwarantuje to opiekun dziecka.

Warto również wskazać, że konsekwencją ustanowienia opieki jest określenie miejsca zamieszkania dziecka pozostającego pod opieką w miejscu zamieszkania opiekuna (art. 27 k.c.). W literaturze obecny jest pogląd, zgodnie z którym obowiązkiem opiekuna jest przyjęcie dziecka do wspólnoty domowej (Holewińska-Łapińska, s. 405). W doktrynie zaś wskazuje się, że zmiana miejsca zamieszkania wraz z ograniczeniem władzy rodzicielskiej przez umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej, najczęściej jest niezgodna z dobrem dziecka. Podkreśla się, że dziecko może wówczas utracić ochronę swojego prawnorodzinnego uprawnienia do lokalu zajmowanego przez rodziców¹⁹. Argumentem za zachowaniem miejsca zamieszkania dziecka przy rodzicach jest ponadto zasada tymczasowości pieczy zastępczej. Jeżeli jednak, wbrew założeniu ustawodawcy, piecza zastępcza nabierze charakteru trwałego, wówczas sąd, w myśl art. 26 § 2 zd. 2 k.c., jest uprawniony ustalić miejsce zamieszkania dziecka w miejscu zamieszkania rodziny zastępczej (Zegadło, 2014, s. 743).

Należy również mieć na uwadze to, że w praktyce dopiero orzeczenie pozbawienia władzy rodzicielskiej otwiera drogę prawną do orzeczenia

¹⁹ Wyrok WSA 13 grudnia 2007 r., III SA/Gd 369/07, Legalis nr 1023649.

adopcji dla dziecka. W sytuacji, gdy rodzicom przysługuje władza rodzicielska (np. w sytuacji pieczy zastępczej), decydują oni o możliwości adopcji przez wyrażenie zgody (Sokołowski, 2003).

Warto wskazać, że jeżeli dziecko umieszczone w pieczy zastępczej nie podlega władzy rodzicielskiej, to wówczas istnieje konieczność ustanowienia opieki. W myśl art. 149 § 4 k.r.o. pierwszeństwo w ustanowieniu osoby opiekuna mają rodzice zastępczy (Zegadło, 2014, s. 741). W doktrynie wskazuje się, że bardzo często opiekunom powierzana jest piecza zastępcza, co jest pozytywnie oceniane z uwagi na dobro dziecka (Jędrejek, 2017, s. 786). Wymagania dla kandydata na opiekuna prawnego z art. 148 k.r.o. różnią się od wymagań dla osób sprawujących pieczę zastępczą wskazanych w art. 42 u.w.r.s.p.z. W literaturze wskazuje się, że osoba, której sąd powierzył opiekę prawną nad dzieckiem oraz osoba, która sprawuje funkcję rodziny zastępczej, nie musi spełniać wszystkich wymagań z art. 42 u.w.r.s.p.z., jeżeli przemawia za tym interes dziecka (szerzej: Jędrejek, 2017, s. 796–799).

Przedstawiona w niniejszym artykule analiza wyników badań wykazała, że wskazanie najbardziej optymalnej formy ingerencji sądu we władzę rodzicielską uzależnione jest od konkretnych okoliczności danej sprawy, m.in. czasu trwania emigracji zarobkowej rodziców, relacji dziecka z rodzicem emigrującym, zachowania rodzica, wieku i dojrzałości dziecka. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje liczne formy ingerencji sądu we władzę rodzicielską, m.in. ograniczenie władzy rodzicielskiej w postaci umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, pozbawienie bądź zawieszenie władzy rodzicielskiej i ustanowienie opiekuna prawnego. Jak wskazują autorzy omawianych badań, w sytuacji czasowego wyjazdu za granicę jednego rodzica bądź obojga, najbardziej optymalną formą ingerencji sądu we władzę rodzicielską jest zawieszenie władzy rodzicielskiej w trybie art. 110 k.r.o. W przypadku stałej emigracji zarobkowej rodzica/rodziców, najtrafniejszym rozstrzygnięciem sądu jest pozbawienie władzy rodzicielskiej w trybie art. 111 k.r.o. Zastosowanie jednego z powyższych środków ściśle wiąże się z ustanowieniem osoby opiekuna prawnego, co gwarantuje zapewnienie dziecku maksymalnej ochrony. Należy również pamiętać, że zawieszenie bądź pozbawienie władzy rodzicielskiej i w konsekwencji ustanowienie opiekuna prawnego chroni także małoletniego przed niespodziewanymi i nagłymi decyzjami rodziców podejmowanymi w sytuacji braku dostatecznego rozeznania w sytuacji dziecka.

Niepokojące jest, że zarówno rodzice, jak również opiekunowie faktyczni nie zdają sobie sprawy z konsekwencji prawnych braku zabezpieczenia sytuacji prawnej dziecka. Rodzice decydujący się na emigrację zarobkową

powinni mieć świadomość, jakie działania zobowiązani są podjąć, aby zabezpieczyć dziecko pozostawiane w kraju. Podstawową kwestią jest poinformowanie szkoły bądź przedszkola o wyjeździe, ustalenie sposobu komunikacji rodzica z nauczycielem w czasie nieobecności w kraju oraz wskazanie, kto będzie pełnił pieczę nad dzieckiem. Wówczas w sytuacji pojawienia się problemów wychowawczych czy edukacyjnych dziecko uzyska niezwłocznie pomoc od nauczycieli (Kwaterna, 2015a, s. 161). Analizując problem eurosieroctwa, należy przyznać, że konieczne jest przeprowadzenie kampanii edukacyjnej z myślą o rodzicach wyjeżdżających do pracy za granicą (Paradowski, 2013, s. 77). Pożądane byłoby także przeprowadzenie szkoleń dla pracowników miejskich ośrodków pomocy społecznej oraz sędziów w celu zapoznania ich ze specyfiką problemu i ustalenia wspólnych działań.

Podsumowując, warto jeszcze raz podkreślić, że zagadnienie eurosieroctwa wymaga podjęcia konkretnych działań w celu ujednoczenia rozwiązań podejmowanych przez sądy, miejskie ośrodki pomocy społecznej oraz szkoły. Pożądane jest współdziałanie tych organów. Konieczne wydaje się opracowanie przez organy państwowe konkretnych i skutecznych metod pomocy rodzinom rozbitym przez wyjazdy jednego bądź obojga rodziców za granicę w celach zarobkowych. Niejednolitość orzecznictwa sądowego oraz niekiedy brak ingerencji sądu nie zapewnia bezpieczeństwa dzieciom pozostawionym w kraju.

Bibliografia

Literatura

Informacje dla rodziców podejmujących prace poza granicami kraju. (2008). Biuletyn Informacyjny Rzecznika Praw Dziecka. 1–2.

Andrzejewski, M. (2003). *Pieczka zastępcza*, [w:] T. Smyczyński (red.) *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System prawa prywatnego. Tom 12.* Warszawa: C.H. Beck.

Andrzejewski, M. (2006). *Prawo rodzinne i opiekuńcze.* Warszawa: C.H. Beck.

Długoszewska, I. (2012). *Przesłanki oraz skutki ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej.* Warszawa: LexisNexis.

Dolecki, H. (1983). *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej.* Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Gajda, J. (2000). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck

Giżycka, D., Gorbaniuk, J., Szyszka M., (2009). *Rodzina w sytuacji rozłąki migracyjnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Głowiak, K. (2012). *Migracje zagraniczne zagrożeniem dla funkcjonowania rodzin*. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, 5, s. 57–59.

Goettel, M. (2014). *Kontrowersje wokół tak zwanej pieczy podzielonej nad małoletnim*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 821, s. 401–426.

Haak, H. (1995). *Władza rodzicielska. Komentarz*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.

Holewińska-Łapińska, E. (2008). *Ustanowienie opieki a orzeczenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej*, [w:] M. Andrzejewski (red.), M. Łączkowska (red.), L. Kociucki (red.), A. N. Schulz (red.), *Księga Jubileuszowa Prof. dr hab. Tadeusza Smyczyńskiego*. Toruń: Tnoik Toruń.

Iglicka, K. (2002). *Migracje powrotne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych. Źródła i podejścia badawcze*, [w:] K. Iglicka (red.), *Migracje powrotne Polaków. Powroty sukcesu czy rozczarowania?* Warszawa: ISP.

Ignatowicz, J. (1985). *Władza rodzicielska*, [w:] J. Piątowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*. Wrocław: Ossolineum.

Ignatowicz, J., Nazar, M. (2010). *Prawo rodzinne*. Warszawa: LexisNexis.

Ignatowicz, J. (2012). *Pokrewieństwo i powinowactwo*, [w:] J. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa: C.H. Beck.

Jagielski, K. (1963). *Istota i treść władzy rodzicielskiej*. Studia Cywilistyczne, t. III.

Jędrejek, G. (2017). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Kaczmarczyk, P. (2004). *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Kawecki, I., Trusz, S., Kwaterna, A., Majerek, B. (2015). [w:] I. Kawecki, S. Trusz, A. Kwaterna, B. Majerek. *Dzieci migrantów zarobkowych obywatele Europy czy eurosieroty?* Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.

Kociucki, L. (2017). *Opieka*, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*. Warszawa: C.H. Beck.

Kosek, M. (2011). *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem*. [w:] W. Stojanowska (red.), M. Kosek. *Nowelizacja prawa rodzinnego*

na podstawie ustaw z 6 listopada 2009 r. i 10 czerwca 2010 r. *Analiza. Wykładnia. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.

Kozak, S. (2010). *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*. Warszawa: Difin.

Kozak, S. (2009). *Patologie w środowisku pracy*. Warszawa: Difin.

Kozak, S. (2007). *Patologie wśród dzieci i młodzieży, leczenie i profilaktyka*. Warszawa: Difin.

Kozak, S. (1978). *Sieroctwo społeczne. Psychologiczna analiza zaburzeń w zachowaniu się wychowanków domu dziecka*. Warszawa: PWN.

Kozdrowicz, E. (2008). *Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej*. [w:] E. Kozdrowicz, B. Walczak, (red.), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów*. Zeszyty metodyczne, 8, s. 21–36.

Królak, B., Rączka, M. (2007). *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.

Kurkiewicz, I. (2010). *Zagraniczna praca zarobkowa rodziców a kształtowanie się osobowości młodego człowieka*, [w:] S. Bębas (red.), *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa.

Kwaterna, A. (2015a). *Motywy migracji cyrkulacyjnych i ich uwarunkowania*, [w:] I. Kawecki, S. Trusz, A. Kwaterna, A., B. Majerek, *Dzieci migrantów zarobkowych obywatele Europy czy eurosieroty*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.

Kwaterna, A. (2015b). *Szkoła wobec dzieci po wyjeździe rodziców za granicę: działania edukacyjne i formy udzielanego przez nią wsparcia*, [w:] I. Kawecki, S. Trusz, A. Kwaterna, B. Majerek, *Dzieci migrantów zarobkowych obywatele Europy czy eurosieroty*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.

Łapiński, A. (1974). *Ogólna problematyka ograniczenia władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*. *Palestra*, 3, s. 21–33.

Malorny, I. (2015). *Zaniedbania dziecka w rodzinie migracyjnej – aspekty społeczno-prawne*. *Resocjalizacja Polska*, 10, s. 125–136.

Mandal, E. (1998). *Stereotypy matki i ojca u dzieci w różnym wieku*. *Psychologia Wychowawcza*, 4, s. 332–338.

Paradowski, K. (2013). *Eurosieroctwo w świetle badania ankietowego pracowników miejskich ośrodków pomocy społecznej*. niepubl.

Pasternak, A., Urbańska-Bulas, M. (2013). *Wirtualna relacja eurosieroty z eurorodzicem*, [w:] M. Sitarczyk (red.), *Rodzina w mediach, media w rodzinie*. Warszawa: Difin.

Potrykowska, A. (2009). *Migracje zagraniczna w Polsce*, [w:] M. Zurbik (red.), *Migracje zagraniczne a polityka rodzinna*. Zeszyty Naukowe, s. 17–46.

Safjan, M. (1982). *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Skibińska-Adamowicz, J. (2014). *Komentarz do spraw rodzinnych*, [w:] J. Ignaczewski (red.), *Komentarz do spraw o ograniczenie władzy rodzicielskiej*. Warszawa: LexisNexis.

Słyk, J. (2014). *Emigracja zarobkowa rodziców i jej wpływ na wykonywanie władzy rodzicielskiej w praktyce polskich sądów rodzinnych*. Pobrane z: http://evion.send.com.pl/iws/wp-content/uploads/2018/08/IWS_S%C5%82yk-J._Emigracja-zarobkowa-rodzic%C3%B3w.pdf, Dnia (2017, 12,7). Słyk, J. (2015). *Wpływ emigracji zarobkowej rodziców na wykonywanie władzy rodzicielskiej w świetle orzecznictwa sądów rodzinnych*. Prawo w działaniu, 21, s. 155–190. Słyk, J. (2017). *Pieczka zastępcza*. [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*. Warszawa: C.H. Beck.

Smyczyński, T. (2012). *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: C.H. Beck.

Sokołowski, T. (2003). *Powrót dziecka do rodziny bądź fakultatywne pozbawienie władzy rodzicielskiej*. Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, 3, s. 97–111. Stelmachowski, A. (1961). *Nadzór władzy opiekuńczej nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej*, NP., nr 4.

Stojanowska, W. (1999). *Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego i jako dyrektywa jego stosowania*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*. Poznań: Ars boni et aequi.

Stojanowska, W., Kosek, M. (2009). *Skutki emigracji zarobkowej rodziców w aspekcie zagrożenia dobra dziecka na podstawie badań ankietowych nauczycieli*. Zeszyty Prawnicze UKSW, 9.1., s. 7–26.

Stojanowska, W. (1997). *Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami*. Warszawa: WSPS.

Stojanowska, W., Słyk, J. (2009). *Ingerencja sądu w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej a emigracja zarobkowa rodziców*. Rodzina i Prawo, 13, s. 36–43.

Stojanowska, W. (2000). *Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego ojca. Studium socjologiczno-prawne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Stojanowska, W. (1988). *Władza rodzicielska*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Strzebińczyk, J. (2003). *Władza rodzicielska*, [w:] T. Smyczyński (red.), *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze. Tom 12*. Warszawa: C.H. Beck.

Strzebińczyk J. (2011). *Władza rodzicielska*. [w:] T. Smyczyński (red.), *System Prawa Prywatnego, tom 12 Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Tom 12. Warszawa: C. H. Beck.

Szymańczak, M. (1995). *Pojęcie „krzywdzenie dzieci”*, [w:] E. Czyż, J. Szymańczak, (red.), *Dziecko krzywdzone*. Warszawa: „Niebieska Linia”.

Tomaszewska, H. (2008). *Uczestnicy forów internetowych o emigracji zarobkowej rodziców i jej konsekwencji dla dzieci*. *Pedagogika Społeczna*, 3, s. 105–142.

Trusz, S., Kwiecień, M. (2012). *Społeczne piętno eurosieroctwa*. Warszawa: Difin.

Trusz S. (2012). *Społeczne i psychologiczne konsekwencje eurosieroctwa*. Warszawa: Difin.

Trybulska-Skoczelas, E. (2014). *Rodzice i dzieci*, [w:] J. Wierciński (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.

Walczak B., (2008). *Migracje poakcesyjne z perspektywy ucznia. Wstępna diagnoza społecznych i pedagogicznych skutków „euro-migracji” rodziców i opiekunów*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej.

Walczak, B. (2008). *Migracje rodzicielskie – skala zjawiska oraz jego wychowawcze i edukacyjne implikacje*. Warszawa: Pedagogika Społeczna.

Więckiewicz, B. (2011). *Problem eurosieroctwa. Wybrane aspekty*. Stalowa Wola: Wydawnictwo. Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie KUL.

Winnicka, E. (2007). *Eurosieroty. Raport*. Warszawa: „Polityka”.

Wołodkiewicz, W., Zabłocka, M. (2005). *Prawo rzymskie Instytucje*, Warszawa: C.H. Beck.

Zegadło, R. (2014). *Pieczą zastępczą*, [w:] J. Wierciński (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.

Zieliński, A. (1975). *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.

Akty prawne

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2017, poz. 682, ze zm.).

Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2018 r. poz. 617, ze zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2018, poz. 1457, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. 2015, poz. 843, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. 2001, Nr 135, poz. 1516, ze zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2018, poz. 1360, ze zm.).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2017, poz. 1769 t.j.).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2018 r., poz. 994, ze zm.).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2018, poz. 998, ze zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie SN z 2 czerwca 2000 r., II CKN 960/00, Lex nr 51976.

Wyrok SN z 3 kwietnia 2000 r., I CKN 564/98, Lex nr 1218233.

Wyrok SN z 29 listopada 1999 r., III CKN 438/98, Lex nr 1232431.

Wyrok WSA z 13 grudnia 2007 r., III SA/Gd 369/07, Legalis nr 1023649.

EMIGRACJA ZAROBKOWA RODZICÓW A SPOSÓB SPRAWOWANIA PRZEZ NICH WŁADZY RODZICIELSKIEJ

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierownictwem prof. zw. dr hab. Wandy Stojanowskiej. W niniejszym artykule dokonano analizy wyników tych badań, dokonując ich interpretacji i formułując na tej podstawie wnioski.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problematyki zjawiska eurosieroctwa w aspekcie prawnym. W artykule przeanalizowano problem emigracji zarobkowej rodziców i jego wpływ na sposób sprawowania przez nich władzy rodzicielskiej.

Słowa kluczowe: eurosierota, eurosieroctwo, emigracja zarobkowa rodziców, władza rodzicielska

ECONOMIC EMIGRATION OF PARENTS AND ITS IMPACT ON REALIZATION OF PARENTAL RESPONSIBILITIES

Abstract

The article presents results of the court files research performed in Department of Family Law and Minor Law presented in the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. Article has been written under a supervision of Professor Wanda Stojanowska Doctorus Habilitatus. The results were examined and based on them, conclusions were drawn.

The purpose of this article is to present the issue of the euro-orphanhood phenomenon in the legal aspect. The article analyzes the problem of economic emigration of parents and its impact on realization of their parental responsibilities.

Key words: euro-orphan, euro-orphanhood, economic emigration of parents, parental responsibilities

